

2020, 7(2): 129-148

DOI: <https://doi.org/10.17572/mj2020.2.129148>

Makaleler (Tema)

BÜYÜK KAPANMADA YENİ YÖNTEMLER: PANDEMİDE FEMİNİST ÖZ-DÜŞÜNÜMSELLİĞİ UYGULAMAK

Pınar Karababa Demircan¹

Öz

COVID-19 pandemisinin yaygınlaşmasıyla birlikte, sosyal bilimler kapsamında yapılan saha araştırmaları, görüşmeci ile bilgisine danıştığı kişinin aynı mekânda buluşamayacağı bir nitelik kazandı. Daha önceden iletişim teknolojilerinin ve dijitalleşmenin yardımıyla uzaktan yapılan görüşmeler olsa da, yaygınlaşmaları bu dönemde gereklilik kazandı. Fiziksel mekânı birlikte deneyimlemenin ortadan kalkması ise öz-düşünümselliğin ilkeleri olan araştırmacının araştırma sahasını dönüştürücü niteliği, danıştığı kişiler ile arasında kurulması muhtemel hiyerarşiler ve görüşülenlerin sorumluluğunun alınması konularında yeni sorgulamaları beraberinde getirdi. Bu makale sorgulamalarını araştırma konusuna uygun olarak yazarın kendi araştırma deneyimlerinden pandemi öncesi ve sonrası karşılaştırmalar eşliğinde yeni dönemde feminist metodolojinin içerdiği noktaların geldiği noktayı paylaşıyor. Makale aynı zamanda feminist

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Beykent Üniversitesi Sosyoloji Bölümü, pinarkarababa@beykent.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1565-9409

Makale Geliş Tarihi: 30.09.2020 | Makale Kabul Tarihi: 17.11.2020

© Yazar(lar) (veya ilgili kurum(lar)) 2020. Atıf lisansı (CC BY-NC 4.0) çerçevesinde yeniden kullanılabilir. Ticari kullanımlara izin verilmez. Ayrıntılı bilgi için açık erişim politikasına bakınız. Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi tarafından yayınlanmıştır.

metodoloji içinde bulunduğu düşünölen sosyo-mekansal dinamiklerin fiziksel uzaklıkta nasıl işlediğini tartışıyor.

Anahtar Kelimeler: COVID-19 pandemisi, öz-düşünömsellik, feminist metodoloji, sosyo-mekansal diyalektik, iletişim teknolojileri

NEW METHODS IN GREAT LOCKDOWN: APPLYING FEMINIST SELF-REFLEXIVITY DURING PANDEMIC

Abstract

With the spread of the COVID-19 pandemic, field researches conducted within the social sciences took on a new form where the researchers and interviewees cannot meet in the same physical space. Even though interviews were sometimes conducted via communication technologies and digitalization, the implementation has become even more widespread now. The lack of a spatial experience shared by both parties brings new questionings on the fundamental elements of feminist methodology which include the transforming feature of the researcher on the research field, potential hierarchies to be built between the researcher and interviewees, and taking the responsibility of the research field. In accordance with its subject matter, this article addresses the current circumstances of the above-stated questionings of feminist methodology through comparative examples from the author's personal research experiences before and during the pandemic. Moreover, it discusses how the socio-spatial dynamics that are thought to be internal to feminist methodology function in physical distance.

Keywords: COVID-19 pandemic, self-reflexivity, feminist methodology, socio-spatial dialectic, communication technologies

Giriş

COVID-19 Pandemisi bütün dünyayı etkilemeye başladığında aynı zamanda, sosyal bilimler alanında gerçekleştirilen ve pek çoğu aynı mekânda buluşmayı içeren araştırmaların da seyrini değıştirdi. Pandeminin uzun bir süreye yayılacağıının belli olması araştırma sahalarını sonlandırmak istemeyen pek çok araştırmacı için yeni bir sayfa açtı. Bu süreç kendi kendine yeni yöntemler benimsemeyi, bilgi için danışılacak kişi ve gruplarla başka türlü iletişime geçme yolları bulmayı zorunlu kıldı. Ben de bu araştırmacılardan biri olarak

önce kendi sahamı erteleme ardından da araştırma sahamı ilerletebilmek için yeni yöntemler aramak durumunda kaldım. Eylül 2019'dan beri üzerinde çalıştığım araştırma ipek Hereke halısının üretim süreçlerinin değişmesiyle birlikte kadın emeğinin dönüşen biçimine odaklanıyordu. Mart 2020'ye gelindiğinde Hereke (Kocaeli) ve İstanbul Kapalıçarşı, Bab-ı Ali Çarşısı ve Çemberlitaş mevkilerinde çoğu erkek olan ve hal tamirciliği, halı üreticiliği, halı satıcılığı, tezgâh sahipliği, satış görevliliği ve ipekçilik yapan yirmi kişiyle görüşmeler yapmıştım. Buna rağmen araştırma açısından hayati önem taşıyan -araştırmanın asıl meselesinin deneyimlerini yansıtmak olduğu- dokumacı kadınlardan sadece bir kişiye ulaşabilmiştim. Görüştüğüm kişi günümüzde veya eskiden dokumacılık yapmış kişilerle bir araya gelmeme vesile olamıyordu çünkü hem dokumacıların yoğun olduğu mahalleden hem de işin kendisinden kopmuştu. Pandemi sebebiyle sahayı bir süre ertelediğim zaman temel kaygım bu kişilerle iletişim kurma şansını tamamen kaybetmiş olmaktı. Yine de araştırma için başka yöntemler aramaya devam ettim.

Bu yöntemlerin hiçbiri şimdiye kadar denenmemiş yöntemler değildi. Gelişen teknoloji aynı mekânı paylaşmadığımız insanlarla teknolojik erişim olduğu sürece aynı anı paylaşmamıza olanak sağlamaktaydı. Türkiye'de telefon kullanımının yaygın olması ve çoğu telefon üzerinden kullanılan ve görüntü, fotoğraf, resim gibi iletişimi destekleyecek malzeme paylaşımını sağlayan uygulamaların yaygın olarak bilinmesi mülakatların gerçekleştirilmesine olanak sağlıyordu. Buna ek olarak pandemi dışındaki sebeplerden erişemediğim bir gruba pandemi sürecinde onlarla yüz yüze mülakat fırsatı ortadan kalkınca erişebildim. Araştırma için en şaşırtıcı deneyimlerden biri olan bu durum aynı zamanda benim için temel bir mesele olarak gördüğüm ve beraber tartışılması gerektiğine inandığım feminist yöntembilim ve toplumsal-mekânsal ilişki yaklaşımları arasındaki ilişkiyi yeni bir çerçeveden ele alma gerekliliğini ortaya çıkardı.

Mekân sadece fiziksel sınırları olan bir alan değildir; toplumsal ilişkileri hem üreten ve hem onlarca kurulan ve değiştirilen, plan ve hafızalarda da kurulan bir nitelik taşır. Araştırmacı da hem fiziksel olarak hem de araştırma etkileşimi çerçevesinde bu ilişkilere dahil olur. Pandemi çerçevesinde gelişen ilişkilerin, etkileşim biçimlerinin ve saha araştırma pratiklerinin ömrünün, başka pandemileri ve salgınları da içerecek şekilde, COVID-19'dan daha uzun olacağını sanıyorum. Bir anlamda dünyanın var olma pratikleri değişim geçiriyor. Bu kapsamda araştırmacı ile bilgisine danışılan kişi arasındaki fiziksel mesafe giderek açılırken paylaşım alanları ve çeşitleri de teknik imkanlara erişilebildiğinde genişliyor. Bu yeni zeminde araştırmacı-danışılan ilişkisinin zedeleyici, tahakküm altına alıcı, ifşa edici, travma çağırıcı niteliklere varmasının önünde yeni sorgulamalar yapmanın gerektiği fikriyle ve kendi araştırmalarımın izleğinde bu tartışmaların bir kısmını yapmayı hedefliyorum.

Pandeminin Araştırma Yöntemi ve Sahasına Yansıması

Yöntem

Makale öz-düşünümselliği, bazı açılardan yeni bazı açılardan ise önceden deneyimlenen saha engelleri ile benzerlik gösteren pandemi çerçevesinde, karşılaştırmalı olarak incelemeyi hedeflemektedir. Karşılaştırmayı içeren saha örnekleri ve makalenin temel tartışmalarını hareketlendiren deneyimler konuyla

ilişkilendirilebilecek şekilde, araştırmacının kendi araştırma sahalarından ve sorgulamalarından seçilmiştir. Araştırma sahaları seçilirken, karşılaştırma esası göz önünde bulundurulmuş, bu sebeple bir tanesi pandemi öncesinde, araştırmacının araştırma sahası içindeki konumunun hassas bir niteliği olan bir örnekten seçilmiştir. Bahsedilen araştırma 2017 senesinde Gaziantep'te Geçici Koruma Altındaki Suriyelilerin kent ile etkileşimi üzerine yaptığım saha araştırmasıdır. Bu araştırmanın niteliğine bakıldığında hem benim Gaziantep içindeki araştırmayı önceleyen süreçlerim hem de görüştüğüm grupların bir kısmının hassasiyeti pandemi sırasındaki araştırma ile, öz-düşünümsel yaklaşımı makalenin amaçladığı gibi mekân bakımından tartışabilmek için benim gözümde verimli bir karşılaştırma zemini sağlamaktadır. İkinci örnek ise halen devam eden İpek Hereke Halısı Üretiminde Emeğin ve Ürünün Dönüşümü araştırmasıdır².

Makalenin girişinde safhalarından bahsettiğim ipek Hereke halısı üzerine araştırmanın gelişimi bu makalenin sorgulama hattını doğurmuştur. Her ne kadar fiziksel mekânda birlikteliğin ortadan kalkması erişim engelini -en azından dokumacı kadınlarla görüşmem açısından- çözmüş olsa da benim benimsediğim yaklaşım olan feminist öz-düşünümsellik açısından bakıldığında düşünülmesi, tartışılması ve hesaplaşılması gereken başka meseleleri de ortaya çıkardı. Bunlar arasındaki en temel sorgulamalar şu üç alanda yoğunlaşmaktadır:

Araştırma sahasının çizdiği toplumsal çerçeveye araştırmacının kendisini de eklemesi fiziksel olarak deneyimlenmeyen bir sahada nasıl mümkün kılınabilir ve sahadaki etkileri tam olarak nasıl ölçülebilir?

Mülakat yapan kişi ile bilgisine danışılan kişiler arasında kurulması muhtemel hiyerarşiler dijital ortamda veya telefon görüşmesi gibi işitselliğin yürüttüğü koşullarda nasıl en aza indirilebilirdi?

Yüz yüze yapılamayan görüşmelerde ve içinde fiziksel olarak bulunulmayan araştırma ortamında bilgisine danışılan kişilerin sorumluluğu nasıl alınabilir?

Bu temel sorulara eşlik eden diğer sorgulamalar ise pandeminin şu anki varlığından öteye giderek araştırma sahasına ve onunla ilgili kişilere erişim sorunlarının bu günkü şartlarla karşılaştırılmasını, bir araştırma sahasının bilgisine erme ilişkisinin bu yeni şartlarda varabileceği, birbirinin dönüşümlü öğesi olan epistemik üstünlük ve epistemik yoksaymanın tartışılmasını ve pandemi koşullarında kurulmuş sahaların getirdiği yeni sorumlulukların düşünülmesini içeriyor.

Pandemiye Yöntembilimsel Açıdan Tartışmak

Bu araştırma COVID-19 pandemisinin bu tartışmalara hem araştırma sahasının tasarlanması, uygulamaya geçirilmesi alanında hem de araştırmacı ile araştırmada bilgisine danıştığı kişilerle ilişkisi bağlamında yeni bir

² İpek Hereke Halısı Üretiminde Emeğin ve Ürünün Dönüşümü Araştırması'nın ilk safhaları 2019 senesinde Mekanda Adalet Derneği tarafından verilen bir hibeyle gerçekleştirilmiş, kapsamı genişletilen araştırma daha sonra 2020 senesinde Şirin Tekeli Araştırma Ödülü tarafından aktarılan hibe ile devam ettirilmiştir.

yöntembilimsel boyut kazandırdığı fikriyle hareket ediyor. Bu fikrin oluşmasındaki temel sebep, pandeminin etkisinin yüzyüze görüşmeler kadar ağırlıklı tercih edilmeyen telefon veya internet üzerinden yapılan görüşmeleri, sahaların devamı adına dayatmasının tasarım ve uygulama süreçlerine dair yöntembilimsel pek çok sorgulamayı da beraberinde getirmesidir.

Bu sorgulamaların sebeplerine verilecek örneklerden bir tanesi, eskiden görüşülen kişinin fikirlerinin, kendi topluluğu tarafından istemediği şekilde öğrenilmesinden sakınmak gibi konularda gösterilen özene, artık görüşülen kişinin pandemi kapsamında sağlığını tehdiye atmama gibi bir kaygının da eklenmesidir. Araya sağlık üzerinden konulan bu mesafe, bir diğer açıdan ise, yeni hiyerarşilerin kast edilmeden de olsa kurulması veya aynı mekân paylaşılmadığı için güven ortamının kurulmasında zorluk yaşanması gibi boyutlar da taşımaktadır. Dezavantajlı grupların hanesinde bulunmama tercihi, bir yandan onların sağlığını koruma eylemi olarak anlaşılabilirken öte yandan araştırmacının kendi sağlığını onlardan koruma çabası olarak da değerlendirilerek aradaki ilişkiye zarar verebilecek niteliktedir. Buna ek olarak, dijital kayıt imkânlarının kullanılan teknolojiyle artmış olması, aktaracakları hikâyenin anonim kalacağı konusundaki endişeleri artırabilmektedir. Önceden ses kayıt cihazı yerine kalemle not almanın aşabileceği bu bariyer için şimdi yeni çabaların ortaya koyulması gerekmektedir. Bu araştırma kapsamında örneklerde yer alan zorlukların ve araştırma sırasında öğrenilecek farklı deneyimlerin, öz-düşünümsel saha yöntemleri açısından yeni yöntem önerilerini de beraberinde getirebilecek şekilde tartışılmasının önemli olduğu düşünülmektedir.

Öz-düşünümsellik

Sosyal bilimlerde gerçekleştirilen araştırmaların temel özelliklerinden bir tanesi zamana ve mekâna dair değişikliklerin tüm araştırma sahasını yeniden yapılandırıcı özelliğidir. Bugün pandemi koşulları altında bütün dünyada farklı ölçeklerde yaşanan bu durum siyasal iklim, ekonominin sarsılması, insanların pandemi endişesi ile değişen eylemleri, farklılaşan göç hareketlilikleri, tabakalaşmanın yeniden oluşması ve sağlık hizmetine erişebilenlerin yeni bir tabaka haline gelmesi gibi pek çok etkenle yeniden araştırma yapılacak fiziksel çevreyi ve ilişkisel ortamı dönüştürmektedir. Öte yandan araştırma sahasına içsel olan dinamizm, her zaman bu kadar büyük ölçekli olmasa da araştırma sahası içinde birlikte yer alan kişi ve grupların günlük hayat ritimleri ve ekonomi ve siyasa gibi onların da tabii olduğu değişkenler ile birlikte araştırmacının araştırma sahası içindeki eylemlerini ve yöntemlerini biçimlendirir. Bu dinamizm araştırma sahasının tasarımını, sahadaki etkinliği, araştırma yöntemleri ve iletişim kurmak için seçilen yolları dönüştürerek tasarım ile araştırmayı sonlandırma safhaları arasında pek çok patika çizilmesine ve sorgulamaların yapılmasına sebep olur.

Araştırma sahası üzerine yapılan sorgulamaların getirdiği tartışmalara baktığımızda, nesnellik tartışmasının kendi başına uzun ve devam eden tarihinin, araştırmacının saha, sahadan derlenen bilgiyi yorumlama ve kendi eylemlerini sorgulama aşamaları açısından önemli bir yeri olduğu görülür. Harding'in vurgusuyla nesnellik tartışmaları Ampirist-Maksatçı, Nesnelci-Yorumsamacı, Gerçekçi-Toplumsal İnşacı yaklaşımlar arasında farklı boyutlarda gerçekleşirken aynı zamanda tüm sahalara uygulanabilirlikleri ve gerçekleştirilebilirlikleri üzerinden de tartışılırlar (Harding, 2020, ss. 52-53).

Feminizm kavramının bir çatı olarak kapsadığı fakat tekilleştirilemeyecek kadar çeşitli olan feminist yaklaşımlar açısından nesnellik tartışmaları bir anlamda farklı kolları birleştirici veya yakınlaştırmacı bir nitelik taşımaktadır. Büyük bir deneyim paylaşımıyla gerçekleştirilen nesnellik tartışmalarının bu kapsamda yaptığı en büyük katkılardan biri araştırmacıyı kendi yargılarının ve hayat deneyiminin kendisi ve sahadaki varlığı üzerine yansımaları üzerinden sürekli bir sorgulama ve farkındalık alanına çekmesidir. Bir yandan bilgisine danışılan kişi ve gruplar pasif aktarıcılar gibi görülmek yerine bilgi sahibi özneler olarak tanınırlar. Öte yandan araştırmacının deneyimi de bilgi üretimi açısından göz ardı edilemez bir nitelik kazanır. Feminist yöntembilim araştırmacıyı en başta araştırmacının gerçekleştiği çerçeveye, adım attığında kendi varlıklarıyla beraber dönüşen bir saha içine, kişiler ile araştırmacı arasında kurulması muhtemel hiyerarşilerin farkında olarak sorgulama yapması gereken bir özne olarak yerleştirir (Harding, 1987, ss.8-9). Tasarım ve araştırma süreçlerine bakıldığında araştırmacı ve bilgisine danıştığı kişiler arasında hiyerarşinin tamamen ortadan kalkması ihtimali yerine, araştırmacının sürekli yaptığı sorgulamaların bu potansiyeli en aza indirmeye çalışmak üzerine yoğunlaşması daha gerçekçi bir yaklaşımdır. Bu durum aynı zamanda da araştırılan toplumsal olgunun kendi çerçevesinin ve araştırılan sahanın tarihsel ve mekânsal gelişiminin nasıl kurulduğu ile de ilgilidir. Farklı sahalarda farklı sorgulamalar ve farklı yöntemler doğuracaktır.

Bu çerçeve içinde yöntembilimsel bir araç olarak sorgulamanın temel eşlikçilerinden bir tanesi, araştırmacı deneyiminin de araştırmacının içerisine bilinçli bir şekilde eklenmesidir (Smith, 1988, 20). Burada üzerinde durulması gereken önemli noktalardan bir tanesi, çizilen çerçevenin sadece kadın araştırmacılar ve danıştıkları kadınlar arasında toplumsal anlamda kadınlık deneyimine atfedilen olgular üzerine yapılan araştırmalarla sınırlı olmaktan öte epistemolojik baskı kurma mekanizmalarını da sorgulayacak şekilde saha tasarımının, uygulamasının ve yorumlanmasının temel meselelerini içeren bir yöntembilimin ortaya çıkmasıdır. Stanley ve Wise'in özetlediği şekilde bu epistemolojik ilkeler 5 alanda "araştırmacı-araştırılan ilişkisinde, bir araştırma deneyimi olarak duyguda, araştırmacıların entelektüel özgeçmişlerinde ve bundan dolayı araştırmacı ve araştırılanın farklı 'gerçeklikleri' kavrayışlarının nasıl bağdaştırılacağı ve böylece araştırma ve yazma sürecindeki karmaşık iktidar sorununda" yoğunlaşır (Stanley&Wise, 1995, ss 69).

Böylelikle, araştırmacı ve araştırılanın farklı geçmişleri üzerinden eş zamanlı algıladıkları/kurdukları farklı gerçekliklerin nasıl bağdaştırılacağı, araştırmacının bilgiye dönüşme sürecindeki erk ögesinin sorgulanması ve bir o kadar duygunun da bir araştırma deneyimi olarak ele alınması araştırmadan üretilen bilginin ana-akım hale gelmeyecek şekilde sürekli sorgulanabilir bir yapıda olması çabasını beraberinde getirir (Stanley&Wise, 1995, ss. 69-70).

Epistemolojik tahakküm ve hiyerarşi kurma döngüsü

Erkin, tarih yazımındaki taraflı etkisi Foucault'nun arkeolojik yönteminin detaylı irdelemesi sonucu öne çıkarıldığı gibi, sadece bilgi hakimiyeti üzerinden kurulan ötekilerin susturulmasına, ortadan kaldırılmasına veya yok sayılmasına değil aynı zamanda bilgi kavramının kendisinin de erkin hakimiyet alanında konuşulmasına yol açar (Foucault, 1977, s.27). Araştırmacının içinde bulunduğu çerçeve birbiriyle ilişkili iki erk meselesi üzerinden sınırlanır. İlk olarak araştırmacının da içinde bulunduğu bağlamın kendisi kültürel süreçlerle üretilmiştir. Toplumsal cinsiyet üzerinden bakıldığında araştırmacının toplumsal cinsiyet aidiyetleri de bu süreçler içinde şekillenmiş ve içselleştirilmiştir. Dolayısıyla araştırmacı bütün önyargılarından sıyrılarak

araştırmaya başladığını varsaydığında kendi kültürel kimliğinin de bütün topoğrafyasını anlamlandırmış olduğu gibi ulaşılması zor bir seviyede toplumsal alana baktığını varsaymaktadır ve kültürel süreçlerle örülmüş ikili karşıtlıkları sahasına yansıtılabileceği ihtimalini göz ardı etmektedir. Jale Parla'nın vurgusuyla, sadece içselleştirme değil iktidara destek verme de kasıtsız biçimlerde araştırmalara aktarılabilir: "Kültürel olarak belirlenmiş cinsiyet kavramı sayesinde, yapısalcı eleştirinin temel aldığı ikiliklerin, kadın-erkek rollerinin kutuplaşmasını pekiştirebileceği, ikiliklerin bir tarafının üstün ve imtiyazlı kılınabileceği, böylece, biçimsel yansızlık şöyle dursun, belirli ideolojilere yarıdaklık edilebileceği olasılıkları ortaya çıktı" (Parla, 2004, s.20).

Bilginin -ister büyük ve kapsayıcı iktidar alanlarında ister küçük hiyerarşiler içeren düzlemlerde-erke yakınlığı tarihsel olarak kurulsun da aynı zamanda mekânsal olarak farklı yöntemler izleyebileceği veya araştırmacının kendi geçmişi ile ilgili olarak araştırma sahasında farklı tepkiler alabileceği unutulmamalıdır. Spivak'ın Foucault'nun disiplin yaklaşımı üzerine eleştirisinde görüldüğü gibi erkin etkinliğinin farklı mekânları aynı zaman içinde farklı şekilde kurabileceği ve ötekileştirme yöntemleri arasına suskunlaştırarak tarihsizleştirmenin de eklenebileceği göz önüne alınmalıdır. Batıda özneyi tahakküm altına alan disiplin hâkimken sömürge mekânlarında öznenin özneliğini elinden alan bir suskunlaştırma söz konusudur (Spivak, 1993, ss.74-78). Dolayısıyla kapsamlı bir araştırmacının farklı mekanlarda, toplumsal katmanlarda ve tarihlerde ya da eşzamanlı olarak farklı şekilde kurulmuş öznelliklerle karşılaşması ihtimalini göz ardı etmemek araştırma sahasındaki deneyimlerin çoğulluğunu seslendirebilmek adına önem taşır.

Burada örneklendiği haliyle, erkin, aynı tarih diliminde farklı mekanlarda ve koşullarda farklı yöntemlerle kendini kurmasına artık, hatta uzun diyebileceğimiz bir zamandır, dijital mekanlar da eklenmiştir. İktidar ilişkilerinin mikro ölçekte dahi dijital ortama yansması, fiziki mekanla benzer şekillerde olsa da kimlikler ve kimliksizleştirmeler bir sefer daha başka bir mecrada da yeniden kurulmaktadır. Bu sadece COVID-19 kapsamında yapılan bir vurgu değil. Teknolojik gelişme bilgiyi daha hızlı yayabileceği ve bilginin öğelerini daha kapsayıcı ve nitelikli şekilde işleyebileceği dijital safhaya geçtiğinde bilindik ötekilikler de yeni bir hayata benzer fakat daha detaylı bir dezavantajlılıkla tercüme edildiler. Bunun örneklerinden bir tanesi sınır geçişlerinde özellikle ABD'ye yönelik olarak gerçekleştirilen 11 Eylül 2001 saldırıları sonrasında hem biyometrik fotoğrafların pasaportlarda kullanılmaya başlaması hem de DNA ve kan testi örneklerinin yoğun kullanımıyla gerçekleşen değişimdir. Daha önce benzer bir kişinin pasaportuyla sınır geçebilen veya sağlık taramasında sadece karantinada kalan sığınmacıların biyolojisi ve fiziksel özellikleri güvenlik adına otoritenin kontrolünden kaçmanın zorlaştığı, yeni tabakalaşmalara ve insanların yeni ırksal ve sınıfsal sınıflandırmalara gebe yeni bir gözetim durumu oluşturmuştur (Zureik ve Hindle, 2004, s. 130).

Dezavantajlılığın teknoloji yoluyla yeni bir mecraya tercüme edilmesi aşılması zor sınırları birden ikiye çıkarır; artık dijital sınırların da aşılması gerekmektedir. Aynı dönemde bu durumun göçmenlere yansması sınır geçişlerinin terör ihtimali barındırması için alınan önlemler kapsamında biyolojinin ve sağlığında bir terör eylemi içerebileceği kaygısıyla HIV virüsünün bir silah olarak görülmesi ve akabinde ABD sınırına geçmek isteyenlere yapılan HIV testlerinin mülteci kampı ile askeri karantina bölgesi sınırlarını birbirine yaklaştırmasıdır (Casper ve Moore 2009, s. 97). Fakat bilgi-iktidar ilişkisinin COVID-19 döneminde kuruluşu başka bir yol ister. Ülkelerin sağlık kontrolündeki genel eğilimlere bakıldığında kitleleri dijital olarak işaretlemektense sadece sağlık sisteminde görünür olan kişilerin sayısı üzerinden hesaplamaların ve planlamaların yapıldığını daha sık deneyimliyoruz. Bu sağlık korumasının dışında kalanların pandemi ile

ilişkisinin ise sağlığa erişimi değil günlük mevcudiyetlerini devam ettirebilme üzerinden gelişmesi sistemde görünür olmamanın bu süreçteki temel getirilerinden biri. Bu duruma Türkiye’den verilebilecek bir örnek sokağa çıkma yasağı kapsamında olan fakat kayıtsız işçi olarak çalıştığı işine giderek geçimini sağlamaya çalıştığı sırada dur ihtarına uymadığı için ölen Suriyeli gencin görünmez olduğu her iki sistemin çakışmasının -sağlık ve istihdam- ölümcül getirisi (Evrensel, 28 Nisan 2020). Daha yaygın bir uygulama içeren bir başka örnek ise sayıların yükseldiği Madrid’de göçmen mahallerine yapılan uygulama üzerinden verilebilir. Pandeminin artışı göçmen mahallerinin yaşama biçimiyle ilişkilendirilerek düşük gelirli göçmen mahalleleri kısıtlamalara tabii tutulduğunda İspanya’da tabakalaşma tartışmaları yeni bir boyut kazanarak sağlık alanında önceliklendirme ve sağlık üzerinden ayrıştırma meselelerinin tartışılmasına yöneldi (BBC, 20 Eylül 2020).

Erkin bilgi ile olan ilişkisindeki bu ilk durum, hem araştırmacının hem de içinde bulunduğu sahanın ve danıştığı kişilerin karşılıklı olarak farklı zeminlerde farklı şekillerde ifade ve paylaşım alanları bulabilecekleri değişken bir durumu örnekler. Hem ortaya çıkan bilgi erkin sahasına kayma riski taşır hem de ötekileştirilmiş topluluklarla yapılan araştırmalar, 11 Eylül Saldırıların ve COVID-19’un bir anda hassasiyet taşıyan kişilerin toplumdaki konumunu değiştirdiğinde olduğu gibi, başka bir tartışma zeminine kayabilir.

Göç araştırmaları üzerinden baktığımızda, hem yukarıdaki örnekte anılan ani dönüşümlerin hem de erkin alanına kayan bilgiye dair kaygıların tartışıldığı dinamik bir alan görürüz. Bugün de dünyanın gündeminde olan göç meselesinin temel eksenini kaydıran ve insan hareketliliğini belli bir göç dalgası tarafından kendi eyleycilikleri askıya alınarak sürüklenen gruplara atfeden yaklaşımlar bulunmaktadır. Bununla birlikte buna karşı eleştiriler de eyleycilik ve bilginin merkezîyeti üzerinden oluşturulmaktadır. Pek çok araştırma alanı gibi göç çalışmalarını da tek bir çatı altında toplamak ve tek bir akademik eğilim üzerinden değerlendirmek mümkün değildir. Castles hızla büyüyen bu alanın içine dahil ettiği önyargıları ve hiyerarşileri barındırdığından ve böylece de göç süreçlerine dair bütüncül bir bakış benimseyemediğinden bahseder (Castles, 2010, p.3). Bahsedilen duruma verilebilecek önyargılardan bir tanesi Bakewell tarafından tanımlanmıştır. Göçün kendisini varılan ülke üzerinden değerlendiren ve bu ülkenin koşullarını göçmenin eylemliliği, kararları ve uyum süreci üzerinden belirleyici kılan yaklaşımları Bakewell “yerleşik önyargı” (sedentary bias) adıyla eleştirmektedir (Bakewell: 2007, s. 1343). Bundan dolayı Gray’in belirttiği gibi göç süreçlerinde pek çok farklı deneyimin “hâkim anlatılar” tarafından susturulmasının önüne geçmek için araştırmacının duygusunun ve kendi deneyiminin yansıtılması önem taşımaktadır. Bu noktada feminist yöntembilimin üstünde durduğu araştırma sahasının araştırmacı ile birlikte dönüştüğü ve kendi önceki hayata ve sahaya dair deneyiminin tanınması araştırmanın yorumlanmasının sürekli erkin görünür kıldığı alanlara taşmasının önünde duracaktır.

Erkin etkinlik alanıyla alakalı ikinci mesele ise araştırma sahasının kendisinin bir mikro-iktidar alanına dönmesi sorunudur. Mikro-iktidar alanının oluşması birinci meseleyle dönüşümlü bir biçimde ilişkili olduğu gibi daha basit düzeyde soru soran-cevap veren ilişkisinde bir kişinin diğerinin hayatının detaylarını kendisine açma talebini kabulünde ve açma eyleminde görülen hiyerarşi ile de ilişkilidir. Mikro-hiyerarşiler ve bilginin otoriteye doğru kayması sorununa karşı öz-düşünümsellik ve bilgisine danışılan kişileri seslendirme etiği pek çok sahada karşılaşılan sorunlar için araştırmacının etkin ve farkında olabildiği derecede bir çözüm sunar. Bu sayede sadece hiyerarşiler en aza indirilmekle kalmayacak aynı zamanda araştırmada bilgisine başvuru alanı kişiler artık dünyaya bakışları araştırmacının ağzından yorumlanan pasif bilgi taşıyıcıları olarak kurulmayacaktır. Bu şekilde tarihyazımının erk ile ilişkisinin alanından çıkılacak ve danışılan özneler Belkis Kümbetoğlu’nun aktarımıyla “bilen özneler” olarak araştırma içinde yer alacaklardır (Kümbetoğlu: 2017, s.

53). Böylelikle bilginin kendini tekil bir otorite sayan ve evrensellik (hatta tanrılık) iddiası taşıyan erk yanlısı veya anaakım bilginin sınırlarından çıkıp çeşitlilik ve farklı eyleyen deneyimleri içerek bir yapıya ulaşmasının önu açılır (Haraway, 1991, s.193). Bilgiye sahip olmanın ve aktarmanın doğrudan toplumsal cinsiyet rolü, toplumsal sınıf, eğitim gibi sosyo-kültürel ve hegemonik ikilikler içeren yapıdan çıkarılıp deneyimin biricikliğine odaklanmasının yöntembilim ve sahadan derlenen bilgi açısından zenginleştirici bir yanı vardır. Nihan Bozok'un yorumuyla bu biriciklik, resmi anlatım ve algılama biçimlerinin sınırlarından kişiyi kurtarıp özgürleştirici bir potansiyel edinir (Bozok, 2014, s.50).

Bu sorgulamalar, bu araştırma içinde de kabul edileceği gibi farklı deneyimlerin kabulünün sadece toplumsal cinsiyetin ezilmeyle ilişkilendirilen taraflarının değil erk ile ilişkilendirilen taraflarının da çoğul deneyimlerle var olduğu, örneğin evrensel bir erkek kavramının evrensel bir kadın kavramı kadar tarih-dışı olduğu kabullerine de kapı açar (Harding, 1995, s.40). Erkekliklerin çoğul olarak tanımlanması, bu araştırma kapsamında da yer alacak erkek araştırmacıların araştırma deneyimi ve yöntemlerinin araştırmaya dâhil edilmesini önemli kılar. Bunun sebebi sadece deneyim çoğulluğunu elde etmek değil aynı zamanda farklı biçimlerde saha ile olan ilişkide gerçekleştirilen sorgulamaların da dâhil edilmesinin hedeflenmesinden ileri gelmektedir. Mehmet Bozok'un (2013) kendi saha deneyiminden örneklediği gibi, erkek bir araştırmacının araştırma sahasındaki sorgulamaları kadar araştırma sahasında yer alan kişilerin araştırmacıyı bir erkek olarak sorgulaması da araştırma deneyimleri arasında yer almaktadır ve profeminist bir erkek olarak yaşadığı deneyim feminist bir kadın araştırmacının olası deneyiminden farklı bir araştırma sahası gerçekliği ortaya koymaktadır (s.85).

Öz-düşünümsellik mekânsallık ilişkisi

Öz-düşünümsellik için tercih edilen başka bir terminoloji de, benim saha araştırmalarının içerdiği fiziksel biraradalık (yüzyüzelik) ve araştırmacının öz sorgulama niteliklerini aynı çatıda buluşturması açısından daha anlaşılır bulduğum yüzleşmeciliktir.³ Öz-düşünümselliğin eşanlamlısı hem fiziksel hem de kişisel gönderimler içerdiğinde bu makalenin sorgulamalarından ilki için de anlamlı bir zemin hazırlar.

Fiziksel mekanla ilişki bu çerçevede sadece bir odada, bir mahallede, kentte yaşayanlarla karşılaşmaktan öte bir nitelik taşır. Mekân iç içe geçmiş toplumsal örgütlenme alanları üzerinden hem burada aktarılan deneyimlerin oluşturucusu ve sürdürücüsü hem de araştırmacının dahil olduğu örgütlenme alanlarının temel ögesidir. Lefebvre mekânı toplumsallık ve tarihsellik tartışmalarının içine katarken onun dönüşümlü yapısının altını çizer: mekân hem kurucu hem kurulandır ve sürekli planlanıp uygulanarak, ıslah edilip işgal edilerek, çatışma zemini olarak bir dönüşüm alanıdır (Lefebvre, 1991, s. 33). Lefebvre'in felsefe alanında açtığı tartışma alanı Soja tarafından beşeri bilimlere toplumsal yapı ve mekan arasındaki diyalektik ilişki olarak toplumsal-mekânsal veya sosyo-mekânsal diyalektik kavramıyla tercüme edilir (Soja, 1980, p.225).

Bu çerçeve içerisinde kültürel süreçlerimiz işler ve bu çerçevenin üzerimizdeki etkisi biz başka katmanlarda bulunurken, Wacquant'ın tabiriyle bir "halet-i ruhiye" olarak davranışlarımızı ve yorumlama süreçlerimizi etkiler (Wacquant, 2002, s.51). Wacquant, kendi yaşantımızın örüntülerinin tavır ve fikirlerimize yerleşmesini

³ Yüzleşmecilik teriminin nadir ve yetkin kullanımlarından birisi için Elyesa Koytak'ın Bourdieu'nün (2014) Sosyoloji'ye Övgü çevirisi örnek verilebilir (s.11). Koytak düşünümselliğin eş anlamlısı olarak bu çeviriyi yapmıştır, ben içerdiği "yüzleşme" tanımının her iki kullanımını da –başkasıyla ve kişinin kendisiyle– barındırdığını düşünerek öz-düşünümsellik adının da eş anlamlısı olarak kullanıyorum.

sadece sosyal-mekânsal düzleme değil aynı zamanda psiko-sosyal düzleme de taşır. Kendi yaşam çerçevelerimizin izleğinde ve onları sorgulamalarla kırarak karşılaşmalar yaşarız; bunun aksi kendi yaşam alanımızın fiziksel sınırlarının yine Wacquant'ın vurgusuyla etnik-ırksal (veya sınıfsal) bir hapishaneye dönmesine yol açar (Wacquant, 2002, s.50). Mekânın psikolojik boyutuna benzer bir şekilde araştırma sahasında başka bir varoluşu da hafızada kurulmasıdır. Bize aktarılan pek çok yaşanmışlık mekânsal bağlar üzerinden aktarılır ve araştırma sırasında göz önüne almamız gereken toplumsal-mekânsal koşullar fiziki mekân ve hafızadaki mekanlar üzerinden çoğullaşır. Yöntembilim tartışmalarının toplumsal katmanları ve farklı mekân içinde farklı oluşturulmuş uygunlaştırma alanlarını dahil etmesi, araştırma sahasının fiziki çerçevesi açısından önemlidir. Walby'nin kamusal ve özel ayrımındaki farklı rol kurulumlarının ve güç noktalarının hesaba katılmasına dair yaklaşımı bu çeşitli kuruluşları görmek için yöntembilime yeni bir boyut katmıştır (Walby, 1992). Benzer bir katmanlararası oluşum da toplumun kamusal alanda farklı erk paylaşımları içinde yer alması ve doğrudan tekil bir çatı altında ifade edilemeyecek mikro-iktidar ilişkileriyle oluşmasında görünür hale gelir.

Buradan hareketle, hem mekânsal açıdan sahaya bakmanın sadece fizik mekanla alakalı olmadığı hem de feminist metodoloji esaslarında doğrudan bahsedilmeyen fakat hassasiyetleriyle uyuşan mekânsallık ilişkisi benim açımdan hassasiyetlerin üzerinde yeterince durabilmek için göz önünde bulundurulması gereken ve analiz çerçevesini genişleten bir nitelik taşır. Bulunduğumuz çerçevenin kendi eyleyciliğimizi ve diğer eyleycilerin koşullarını anlamaya ve aktarmaya yönelik olarak içerdiği mekânsal öge feminist yöntembilimin kendini ekleme, araştırma çerçevesinin içinde yer alındığının kabulü ve danışanı baskılamama, susturmama esasları ile örtüşür. Buna ek olarak benim kendi yaklaşımında toplumsal-mekânsal dinamikleri öz-düşünümsellik içinde değerlendirme araştırmacının kendi bulunduğu konumu geçmiş deneyimler, araştırma sahasının koşulları ve araştırmacı-danıştığı kişiler ve ortam arasındaki ilişkiyi algılama açısından önemli bir araçtır. Toplumsal cinsiyet ilişkilerinin her katmanda, fiziksel mekânda ve psikolojik mekânda başka şekillerde var olması bu aracın analitik coğrafyasının genişliğini gösterir. Böylelikle amaçlandığı gibi hem dikte edilen sınırlar sorgulanabilir hem de araştırmanın hâkim-toplumsal-psikolojik ve tabakalaşmaya dair kimlik kurucu nitelikteki mekânsal etkiden özgürleştirici potansiyeli ortaya çıkar. Dolayısıyla mekânın öz-düşünümselliğe eklenmesi onu mekân odaklı araştırmalar için değil, sosyal bilim araştırmaları farklı karşılaşmalar içerdiği için, genel olarak bir araç haline getirir.

Araştırmacının rolü

Yukarıda bahsedilen mekân ve öz-düşünümsellik arasındaki ilişki öncelikle kendi konumumu ardından da bilgisine danıştığım kişilerin kent içindeki konumlarının ve kente etkilerinin etrafıca düşünmem gereken Gaziantep'te gerçekleştirilen araştırmada farklı boyutlarıyla ortaya çıktı. Gaziantep'te 2017'de yapılan araştırma Geçici Koruma altındaki Suriye vatandaşlarının, kenti paylaştıkları Türkiye vatandaşlarının ve göç yönetimi üzerine çalışan sivil toplum kuruluşu (STK) çalışanlarının 2011-2017 arasında -kentle kurulan ilişkiler de dahil- göç süreçleriyle ilgili deneyimlerine odaklanıyordu. Saha tasarımı sırasında benim Gaziantep'teki deneyimim, danıştığım insanların sorumluluklarını alma ve aramızdaki olası hiyerarşileri en aza indirme için bazı hassasiyetler ortaya koyuyordu. Herhangi bir araştırma amacıyla orada geçici olarak bulunan birine kıyasla, kent ile farklı bir ilişkim vardı. Araştırma başlamadan birkaç ay öncesine kadar, mültecilerin hak ve hizmetlere erişimine destek veren bir sivil toplum kuruluşunda çalışmaktaydım. Dolayısıyla Geçici Koruma

Altındaki Suriye vatandaşları ile görüşme yaptığımda, eğer bu çalışma deneyimimi bilen biri varsa, hizmet mekanizmasına erişimi için çalışan birinin istediği cevapları verme gibi, mülakatları olumsuz etkileyecek bir destekleşme içine girilebilirdi. Benzer bir şekilde eski konumumu bir erk alanı olarak değerlendirerek kendi fikirlerini söylemekten de çekinebilirdi. Bütün bunlara bazı görüşmeleri çevirmen aracılığıyla da yapmam gerektiği düşünülüyordu kaçınılması gereken pek çok nokta ortaya çıkıyordu. Bu sebeple kendi çalışma bölgemin dışında bu mülakatları gerçekleştirdim, kaygılı bir grupla konuştuğum için ses kaydı ve isim bilgisi almadım. Bu çekinceler aynı zamanda kentin özel bir kullanımını doğuruyordu. Mülakat veren kimseler, bu mülakatta anonim kalmak için kendi mahallerinin içinde mülakat vermek istemeyebiliyordu. Buna ek olarak Türkiyeli ve Suriyeli Türkiyeli aynı mekânda çatışan deneyimleri de araştırmada aynı mekân üzerine farklı deneyimlerle edinilen bilgiyi daha etraflı kılma da görüşülecek mekanlarda daha deneyimli olmayı gerektiriyordu. Örneğin, Gaziantep Karşıyaka ilçesi o dönemlerde soylulaştırma projelerine tâbiydi ve önceden yerleşen ve kendileri de göçmen olan Türkiyeli topluluklar o bölgeden kentsel dönüşüm amaçlı tahliye edilirken yerlerine geçici olarak kalacak yer arayan Suriyeliler yerleşiyor ve bu iki topluluk arasında bir çatışma potansiyeli oluşturuyordu. Bunların dışında Suriyeli kadınlarla yapılan bir odak grup için ise onların ortak kararı ile belirlenen bir yere gidildi. Birbirinin dilini bilmeyen ama beraber üretim yapan kadınlarla çevirmen aracılığı ile yapılan görüşmede tüm hiyerarşi dengesini alta indirmek ayrı bir çaba gerektirdi. Dil bu örnekte araştırmanın yürütülmesine bir zorluk katarken aynı yabancı dili konuştuğum Suriyeli görüşmecilerle yapılan derinlemesine mülakatlarda, yabancı dil bilmenin sınıfsal ortaklığı, bizi farklı bir katman üzerinden iletişime sokarak kolaylaştırıcı görevi gördü.

Bu yöntemler, mülakatların sadece Geçici Koruma Altındaki Suriye vatandaşlarıyla ilgili kısmını rahatlatmakla birlikte, STK çalışanları ile yapılacak mülakatlarda başka hassasiyetler ortaya çıkıyordu. Araştırma başlamadan önceki Aralık ayında, kendi yetki alanları dışında bilgi isteyemeyeceğim pek çok STK'nın kapatılmış olmasından dolayı tedirgin olan bu grup için de, isim vermeden ve ses kaydı almadan görüşmeler yapmam gerekti. Görüşme mekanları yine belli hassasiyetlerle belirleniyordu. Bu durumun ötesinde, Gaziantep ve dışarıdan gelmiş STK çalışanlarının, göç sahasına etki ettiği düşünülmeyen davranışlarının da göç mekanını üretmiş olması, araştırmanın seyri için önemli bir veri oluşturdu.

Yurtdışından gelen veya benim gibi başka şehirlerden çalışmak için gelmiş STK çalışanlarının göçle ilişkisi, mesleki olarak görünür ve çoğunlukla kendileri dahil hiç kimse onları bir ile göçmüş insanlar olarak görmez. Hatta ekonomik göçmen de sayılabilecekleri halde göç ile ilişkilerinin akıl karıştırmayacak şekilde belirlenmesi için yurtdışından kimseler için kullanılan özel bir terim vardır: "ex-patriot" veya "ex-pat" yani yurtdışındaki insan, gurbetçi, fakat göçmen değil. Bu gruplar göç sahasının planlayıcıları ve veri toplayıcıları konumundadır ve bu özellikleriyle araştırmacının sahadaki etkisine benzer bir rolleri vardır. Buna rağmen göçmenin bulunduğu yer ile kurduğu ilişkide mekânı, göçmen adı verilmeyen ve sayıları hiç de az olmayan bu nüfusun da değiştirebileceği, göç planlamalarında yer almaz. Kentte aynı hat üzerinde konumlanmış farklı çalışanlarla yaptığım mülakatlarsa, bir sahaya dahil olanın fark etmeden onu nasıl dönüştürebileceğine örnek niteliği taşır.

Yapılan mülakatlarda, birbirlerinin bu bilgisinden habersiz olarak, üstelik benim de aynı hat üzerinde çalıştığım için bildiğim ve bunun ötesinde gündelik hayatımda da sıklıkla kullandığım bir rotada, hem STK çalışanı hem kafe sahibi (aynı zamanda da kent kültür etkinliklerinde etkin olan) olan farklı görüşmeciler, aynı sokak satıcısı çocuğun her gün STKlarının yakınlarından geçip onlarla iletişim kurduğundan bahsettiler.

Hepsinin temel endişesi kendilerini STK önünde veya etrafında öğle yemeği ve mesai sonrası gidilen kafe ve restoranlarda ziyarete gelen bu çocuğun onlarla temas etmesi, bazen sarılmaya çalışması ve yabancılara bu kadar yakınlık hisseden bir çocuğun yetişkinler tarafından istismara açık olmasıydı (E.K., 2017, T.K., 2017, Y.V., 2017). Bahsedilen çocuk benim de günlük hayatımın rotasında sıklıkla aynı hattın farklı yerlerinde gördüğüm Suriyeli bir çocuktur. Bu mülakatlar sonrasında aslında tek bir çocuğun değil o bölgede sokak satıcılığı yapan diğer Suriyeli çocukların da, bazen beraber de gezerek, bu hattı kullandığını fark ettim. Mülakatların verdiği bilgi mekâna yerleştiğinde ortaya çıkan ise göç üzerine çalışan kuruluşlar ile göçmenlerin kurduğu güven ilişkisinin sokakta farklı risklerle karşılaşan çocukların STK hattını güvenli bir yol olarak belirlemeleri idi. Çocuklar korunacaklarını düşündükleri bu hattı -hat genelde STK çalışanlarının iş sonrası sıklıkla gittiği bir barda sonlanıyor- kullanarak ve tanıdıkları insanlara temas ederek kendilerine güvenli bir izlek oluşturmaya çalışıyordu. Bu durum kontrol dışında oluşan bu “güvenli” ortamın tehlikelerini de ortaya çıkarıyor. O hattın güvenliğine inanan çocuklar aslında istismar tehlikesinden uzakta değiller ve bu örnek göç sahasında çalışanların kenti kendileri bu etkiyi düşünmeden dönüştürmüş olmalarını örnekliyor. Aynı zamanda sahada bulunan kişilerin farkındalık ve sorgulamalarının sağladıkları hizmeti sadece STK’nın fiziki mekanıyla sınırlı görmeyen yapmalarının önemini gösteriyor. Bu durum sahada bulunan araştırmacıların da, özellikle bugün göç sahasında olduğu gibi bir kentte pek çok araştırmacının bulunabildiği sahalarda, etki alanlarını değerlendirmeleri için önemli bir nokta.

Bir konuya dahil olan farklı çevrelerin etkileşiminin ürettiği ve içinde araştırmacıların da diğer eyleyiciler kadar bulunduğu bu mekânsal ilişki, eyleme dair mekânsal bir nitelik taşıyor. Burada neredeyse gözle görülür bir hattın çizilmesini sağlayan bir etkileşim olmasına rağmen, yukarıda da belirtildiği gibi bu çerçeveye, sadece fiziksel temas ile deneyimlenebilen alanlar için geçerli değil. Aynı anda farklı mekanlarda bulunan insanların etkileşimi üzerinden düşündüğümüzde ise, yukarıda belirtilen sahanın farkında olmadan gerçekleştirdiğinden daha zor bir şekilde farkına varılabilecek hatlar, patikalar, izlekler oluşma ihtimali ortaya çıkar. Bu aynı zamanda içinde bulunulan sahadaki dönüştürücü etki üzerine yorumlama yetisini ve sahanın içindeki dönüşümlerinin sorumluluğunu alma gerekliliğini de sınamaktadır.

Bu yoğun mekânsal ilişki COVID-19 koşulları altında yapılan araştırma süreçlerinde ortadan kalkmış gibi görünüyor. Yüzyüze görüşmelerin, fiziksel yakınlığın, aynı alanı deneyimlemenin olmadığı bir ortamda hem karşı karşıya gelme anlamında hem de bulunulmayan mekân üzerinden oluşan deneyim sorgulamalarında yüzleşmecili yaklaşım, yeni bir süreç gibi görünmektedir. Pandeminin aynı mekândaki bir aradalığı etkilemesine rağmen yukarıda da belirtildiği gibi mekânın toplumsal ilişkiler bakımından kurucu niteliği onu fiziksel sınırlanmalardan çıkarıp gündelik hayatın işleyişinin içine ekler. Yüz yüze görüşme yapılmassa dahi görüşme ortamının kendisi, araştırmacının bu ortam üzerine bilgisi veya öncül deneyimi, görüşme kolaylaştırıcıların rolü farklı mekanları birbirine, araştırmacının sorumluluğunu artırarak bağlamaktadır.

Araştırma Sahalarının Değişken Yapısı içinde Pandeminin Yeri

İpek Hereke Halısı üzerine yapılan ve büyük bir kısmı yüz yüze mülakatlarla geçen araştırma, pandeminin başladığı zaman diliminde, araştırma sahası koşullarının getirdiği bir zorlukla yüzleşmekteydi. Kadın

dokumacılara ulaşmak çok zordu, çünkü beraber çalıştıkları ve benim ulaşmakta zorluk çekmediğim, halının geçirdiği süreçler hakkında benden bilgi ve desteklerini esirgemeyen, farklı zamanlarda ve mekanlarda iletişime geçtiğim, dolayısıyla bir yandan aynı sosyal ağın üyeleri olmayan satıcılar, üreticiler, tamirciler, ipekçiler konu dokumacılara geldiğinde aşağı yukarı aynı cevabı veriyorlardı: Artık pek dokuyan kalmadı.⁴ Buna ek olarak satıcılar çoğunlukla ikinci el sattıklarını ve bu piyasada dokumacılarla pek karşılaşmadıklarını söylüyorlardı. Benim araştırmam açısından aktif olarak dokuyanlara ulaşmamın hayati olmadığı, eskiden dokuyanlarla da görüşebileceğim bilgisini vermem de bu konuda bir gelişme sağlamadı. Bu cevapların verilmesinde araştırmada ortaya çıktığı üzere iki durum etkiliydi. Birincisi gerçekten de fazla dokumacının kalmaması ile ilgiliydi. İpek halı dokumacılığının 1990lardan başlayarak Çin ve Pakistan pazarlarına kayması Türkiye'nin pazar payının azalması ve tezgahların büyük ölçüde kapanması ile sonuçlanmıştı. Bugün hala az sayıda ipek halı dokunuyor fakat bunları dokuyan kişilere ulaşmak, ikinci olarak açıklayacağım sebeple ilgili olarak, çok zor. Şu an aktif olan pazarın bir kısmının ise mülteci kadın emeğine kaydığı belirtiliyor fakat pandemi süreci benim bu emeğin yoğun olarak görüldüğü yerlere erişmemi engelledi. Teknoloji kullanarak yapacağım ve görüşme sonucunda belki bu bilgiye ulaşabileceğim birkaç görüşme ihtimali ise maalesef ki görüşmecilerin COVID-19'a yakalanması üzerine ertelendi.

İkinci olarak dokumacılara erişememe sebebim ise dokumacılığın arkasında yatan büyük emek sömürüsü ve çocuk işçiliği ile ilgili. Pek çok kadın, şu an da kısmen görüldüğü gibi çocukken bu işe başlatılıyor. Reşit olarak da başlasa çocuk olarak da başlasa, dokumacıların ve halı tamircilerinin emek süreleri boyunca edindiği fiziksel hasarlar görme kaybı, ciddi eklem rahatsızlıkları gibi kritik boyutlara varabiliyor. Bütün bu süreçte ise kazandıkları, bitmiş bir halının pazarda satıldığı fiyatın çok altında kalıyor ve çoğunlukla bir atölyede değil evde yalnız dokundukları için bölünen işgücü farklı ücretlendiriliyor. İpek Hereke halı fiyatları birinci elde metrekaşe üzerinden ikinci elde ise sağlamlık üzerinden çoğunlukla dolarla belirleniyor fakat dokumacılar öncelikle Türk lirası üzerinden halılarının karşılığını alıyorlar. İkinci olarak da genelde bu para, hane içinden veya köyden/mahalleden bir aracının eliyle kendilerine aktarılıyor ve bazen para kendilerine teslim edilmeden hane geliri olarak değerlendirilebiliyor. Bahsedilen ilişkilerin aktarılmasından duyulan rahatsızlık ise araştırmacı olarak benim dokumacılara ulaşmamı engelleyen bir boyut aldı. Hereke'de hala işleyen ve Cumhurbaşkanlığı'na bağlı olarak saray ve müzeler için halı dokuyan Hereke Halı Fabrikası'ndan ise görüşme izni alamadım. Bu sebeple dokumacıların mesleki ve ekonomik deneyimine dair bilgim, çoğunluğu erkek olan satıcılar ve üreticiler tarafından aktarılan ve çoğunlukla, ev eksenli emekte sıklıkla görüldüğü gibi, bu emeği ekonomik getiri açısından değerli görmektense harçlık kazanılacak bir boş zaman uğraşı olarak gören ve fiyatlandırmayı herkesin farklı anlattığı aktarımlarla sınırlı kaldı. Burada halı tamircilerinin mülakatlarını ayırmak gerekir çünkü benzer sağlık sorunları ve ekonomik zorluklar yaşadıkları için dokumacılarla büyük bir empati kurmaktaydılar. Kadınlar kendi deneyimlerini aktarmaya başladıklarında ise kendi emeklerinin aile çevresinde ve kendileri için ifade ettiği anlam daha önce yapılan mülakatlarda belirtilenden çok daha fazlaydı:

⁴ Kapalıçarşı, Çemberlitaş, Bab-ı Ali Çarşısı ve Hereke (Kocaeli) mülakatları çoğunlukla kimse beni kendi ağına tanıtmadan, işyerlerine kendim giderek yaptığım görüşmelerdir. Kartopu yöntemi araştırmanın bu kısmında kullanılmamıştır. Sonradan dokumacılara ulaşamadıkça bu yöntem denenmiş ve yine burada görüşülen gruplar içerisinden bilgi edinilememiştir.

Sadece kendim için değil, ben genelde evin geçimi için kullanırdım. Ben ipek halı dokuduğum için kazancım güzel olurdu. (...) Hatta erkek kardeşim askere gitmişti o gidince, dokumadan kazandığım para ile ailemin geçimini ben sağlamıştım. (...)

Ailem beni artık bir erkek evlat olarak değerlendiriyordu. Kazanç getiriyorum çünkü. Tıpkı bir erkek gibi sabah işime gidip akşam eve geliyordum (D.İ. 2020)

Beklemediğim bir şekilde pandemi sahanın bazı kısımlarına sağlık çekinceleriyle, karantina sebebiyle veya görüşeceğim bireylerin hastalanması sebebiyle yapılamasa da ben dokumacı kadınlara pandemiden sonra ulaşabildim. Pandemi bir şekilde eşik tutucuları yani araştırma sahasında bilgiyi elinde tutan ve bazı durumlarda aktarımı engelleyici rol üstlenebilen kişilerin etkisini bertaraf etti.

Eşik tutucuları aşmak

Eşik tutucularla pek çok araştırma sahasında karşılaşılır. Benim araştırmam özelinde onları aşabilmem, pandemi olmasa da deneyeceğim ama pandeminin süreci normal durumdan farklı işlettiği bir yöntemle oldu. Doğrudan bu pazar içinde olmayan kişileri de katarak yaygın bir şekilde görüşmecilere ulaşma isteğimi ifade ettim; bu iletişimi kurduğum bazı insanlar da kendi çevrelerinden tanıdıkları kimseler varsa benim iletişime geçmemde yardımcı oldular. Böylelikle İstanbul'un farklı yerlerinde yaşayan, büyük bir kısmı artık halı dokumayan, bir kısmı ise öğretmenlik ve tamircilik alanlarına geçmiş, bir kısmı benim denetimimde fakat başka bir mülakatçının da olduğu görüşmelerle ulaşılan, 31 kadınla mülakat yapıldı.⁵ Pandeminin kolaylaştırıcı niteliği telefon görüşmeleri üzerinden ortaya çıktı ve doğal olarak hiyerarşi kurma, deneyimleme ve sorumluluk alma kısımlarında yeni kaygılar ortaya çıkararak sahanın sürdürülmesini sağladı. Görüştüğüm bütün kadınlar telefon görüşmesini, benim tanıdıkları tarafından tanıştırılmamın da etkisiyle, güvenli buldular. Telefon sıklıkla kullanılan bir vesait olduğu için kendilerini rahat ifade edebildikleri bir araçtı. Hatta bir kısmı imkanları olsaydı görüntülü konuşma yapabileceğimiz dijital toplantı uygulamalarını kullırsak, kendileri için daha zor olacağını, alışık olmadıkları bu vesaitten rahatsız olacaklarını belirttiler. Telefonda numaralarımız birbirimizde olsa da bunun bir ihlal sorunu yaratacağını düşünmediler, hatta bazı dokumacılar görsel paylaşım imkanlarını kullanarak benimle dokudukları halılarla ilgili görüntü de paylaştı, fakat görüşmeyi asıl kolaylaştıran başka bir durumdu. Telefon görüşmeleri buluşmaya hazırlık süresini oldukça kısaltıyor; bir yere gitmek, orada başkalarınca görülmeyi ve sorgulanmayı göze almak; dış ortamda söylediklerinin dinlenme ihtimali ortadan kalkıyor. Günlük düzenlerine göre, işlerinin biteceği, konuştukları evdekiler tarafından duyulsun istemiyorlarsa yalnız kalabilecekleri zamanı rahatlıkla belirleyebiliyorlar.

Aynı mekânda olmak, özellikle hane içinde yapılan görüşmelerde aynı rahatlığı sağlamayabilirdi. Bu noktada mekânın değil, onun ayrılmaz bir ögesi olan zamanın ve zamanlamanın etkisi var. Zaman daha rahat seçilebildiği veya tasarlanan zamanda bir sorun olursa hemen yenisi atanabildiği için kadınlar kendilerini

⁵ Görüşmelerin bir kısmında mülakat yapılan kişilerin isteği ve onayıyla, onlarla benim adıma ilk diyalogu kuran sosyolog Aybüke Ercan'ın katılımıyla yapılmıştır. Ayrıca birer mülakat da sosyolog Rabia Mahabat Seyda ve sosyolog Zehra Akdoğan'ın katılımıyla gerçekleşmiştir.

rahat hissedecekleri zamanı belirleyebiliyorlar. Aynı hane içinde bahsettikleri sorunlardan veya verdikleri ekonomik bilgiden rahatsız olabilecek, yüz yüze görüşmelere müdahale etme olasılığı olan kişilerden bağımsız konuşabilme için telefon görüşmelerinin esnekliğinin faydalı olduğu görüşündeyim.

Benim deneyimlemediğim ama öngördüğüm bir başka kolaylık da mülakattan rahatsızlık duydukları anda, yüz yüze görüşülen birini evden göndermekten veya yanından gitmekten daha kolay bir şekilde, telefonu kapatıp gerekirse arayan kişiyi engelleyebileceklerini bilmenin rahatlığı ile oluşuyor. Kendi bilgilerimi açtığım fakat onların isim bilgilerini almadığım, semtlerini bilsem de adreslerini bilmediğim bu görüşmelerde anonim olmanın da kolaylaştırıcı olduğunu düşünüyorum. Buradan hareketle hem yaşadığımız bu büyük kapanmanın illa ki iletişim için bir kapanma olmadığını ya da pandemi öncesindeki sahalarda yaşanan benzeri erişim sorunlarından temel olarak çok farklı olmadığını; asıl farkın, mekân kavramının da etkisiyle kullanılan araçlar ve saha deneyiminde alınan sorumluluklar olduğunu savunacağım.

Kapanma ve kapalılık farkı

Pandeminin toplumsal araştırma zemini içinde yarattığı bu belirlenmesi zor alanı böyle bir etki görülmeyen sahalarla karşılaştırdığımızda ise özellikle kapalı gruplara, toplum içinde kimlik veya eylem bakımından görünmezleştirilen kişilere erişim meselesinin benzeştiğini görmekteyiz. Teknoloji kullanarak bu kesimlerle iletişim kurmak ancak bu teknolojiye vakıflarsa mümkün olabiliyor. Ekonomik uçurumların daha derinleştiği, sınıf ayrımlarının teknolojik alet kullanımındaki benzerlikleri sonlandırdığı, örneğin görüşülecek kişilerin telefona sahip olma imkanının olmadığı sahalalar için bu büyük bir sıkıntı. Buna ek olarak her danışılan kişi telefon veya internet görüşmesi üzerinden bu güven bağına kuramayabilir. Yine de benim deneyimim, tam anlamıyla başka araştırmalar içinde deneyimlenmeyen bir yenilik olmadığı üzerine. İpek Hereke halısı üzerine yapılan araştırmada hala ulaşamadığım mülteci gruplara erişim ise normalde olacağından belki biraz daha zor fakat bu koşullar altında görüşülen kişilerin sağlıklarını öncelikli konumda benimsemek de bence yöntembilimin temel bir parçası haline geldiğinden aynı zaman da gerekli de. Bunu bir aksama olarak değil bir kamu sağlığı meselesi olarak ele alıyorum. Fakat başlıkta yer aldığı haliyle “büyük kapanma” bunun öncesinde de kapalı gruplar olduğu gerçeğini örtmüyor. Hatta bazı durumlarda anonimlik daha rahat sağlanabildiği, görüşmecinin kişiyi birebir bilmemesi daha kolay olduğu için teknolojik imkân varsa yapılabilen görüşmeler kapalı gruplara ulaşma açısından daha kolay gerçekleşebilir.

Araştırma sahasının doğası gereği bazı gruplara erişmek zor ve imkânsız hale gelebilir. Gaziantep'te yapılan araştırmada ait olduğum sınıf ve üzerimden okunabildiği kadarıyla siyasi aidiyetim yardımcı olmasa da bir kadın olmam, beraber üretim yapan Suriyeli ve Türkiyeli kadınlara ulaşmamı sağlamıştı. Asıl zor olan Suriyeli erkekler arasında çalışmayan/iş bulamayan, zamanını evde geçiren ve tüm ülkede görüldüğü gibi Gaziantep'te de ülkesini savunmamakla (dolaylı olarak yeterince erkek olmamakla) yargılanan ve bundan ötürü kendisini iletişim alanından çeken erkeklere ulaşabilmektir. Hem Türkiyeli hem de kadın olmam onlara ulaşmamın önündeki en büyük bariyerdi ve araştırma süresince asla ulaşamadım. Oysa ki kadınlarla hanelerinde birebir görüşme yapmasam bile bu haneler kadınlarla görüşme yapma koşuluyla bana açtı.

Bu iki saha örneğinden hareketle aynı mekânı paylaşamamanın farklı çerçevelerde işlevsel olabileceğini düşünsem de asıl meselenin yukarıda belirttiğim gibi hiyerarşileri engelleme ve sorumluluk alma kısımlarında olduğu görüşündeyim.

Teknolojinin etkisi: Güven inşası, duyguları paylaşmak ve sorumluluklar

Araştırmanın pandemi döneminde gelişen kısmında bilgisine danışılan kişilere ulaştığımda onlarla yüz yüze görüşmemek kendiliğinden onların sağlık sorumluluğunu almak haline gelmişti. Daha önce aklıma gelmeyen bir şekilde bunun mülakatlarda kıymetli bulunduğu, ince bir davranış olarak görüldüğü de oldu. Görüştüğüm kişilerin bir kısmı pandemi öncesinde evlerini bırakıp dışarıda kendilerine yabancı biriyle görüşmektense telefon gibi hem çok kullandıkları hem de anonimliklerini sağlamada yardımcı, en azından topluluk içinde onlara soru soran bir yabancıyla görülmeyecekleri ya da bir yabancının evlerine girmeyeceği bir ortamda görüşme yapmanın daha kolay olduğunu düşünüyordu. Bu kişilerden çoğu, genelde görüşme başında yapılan tanışma faslını mülakat soruları bitince ve güvenleri daha pekiştiğinde yaparak ve isimlerini vermeyeceğime güvenerek, benimle resmen tanışmayı seçti. Mülakat yapılan bazı kişiler ise bu güven ortamını onlarla ilk diyalogu kuran kişinin de refakatıyla daha rahat kurabileceklerdi. Birbirine komşu ve akraba olan dört kişi ise kendi teklifleriyle, daha kolay olacağını düşünerek -böylece ayrı ayrı telefonlarını almayacaktım- mülakat yapılan kişilerden olmayan ama aynı komşuluk ilişkisinde olan ve teknolojiyi daha rahat kullanan bir akrabalarının dört evi de ziyaret ederek beni aramasını istediler.⁶ Birden fazla kişinin katılımıyla olan mülakatlar danışılan kişinin sesinin bastırılmasıyla, özel konuların ifşasından doğacak kaygılarla ve sonradan zarar görmesiyle sonuçlanabilir. Bu özel durumda ise, hem mülakata katılan kişi hiç fikir belirtmediği ve hiç konuşmadığı için hem de sorular özel hayatın ifşası ile ilgili olmadığından özel bir sorun yaşanmadı ve dört görüşülen kişi de kendi hanelerinde birbirinden ayrı olarak mülakat verebildi. Benzer şekilde komşuluk ve akrabalık ilişkilerinin olduğu başka bir mülakatta ise, kişiler akrabalarının duymayacağı bir şekilde görüşme yapmak için bireysel görüşme yaptılar ve yakında olan akrabanın da katılımını teklif etmediler.

Daha önceki mülakat deneyimlerimde, odak grup mülakatları hariç, görüşmede bir refakatçi olması fikrine sıcak bakmıyordum fakat bu özel durumda, verilen bilgilerin aleyhe kullanılamayacağı ve özel hayat ifşasına yol açmayacağı bir mülakat çerçevesi de olduğu için, tür konusundaki karar mekanizmasına bilgisine danışılan kişilerin dahil edilmesinin aramızdaki görüşen-görüşülen arasındaki hiyerarşiyi azalttığını düşünüyorum. Yine de belki yüz yüze görüşmelerde daha kolay aşabileceğim bir şekilde bana, üniversitede çalıştığım bilindiği için, statüler arası bir farklılaşma içeren "hocam" denmesinin önüne geçemedim. Aynı mekânı deneyimlemenin yerini ise halı üzerinden gelişen mekânsal ilişkilere dahil -halı dokunma süreçleri, satıldığı yerler, halı üretim sürecinin aşamaları ve uygulayıcıları üzerine bilgi- bildiklerimi paylaşarak kurduğum, deneyimleme kısmına dair paylaşımlar aldı. Böylelikle benzer bir dil konuşabildik. Teknolojinin kendiliğinden bir paylaşım mekânı haline gelmiş olması birbirimizi yabancılamanın önüne geçmiş oldu hatta görsel paylaşımların ve yazılı iletişimin halihazırda sık yaşanıyor olması bizi fiziksel değilse bile dijital bir mekânda buluşturan bir öge haline geldi. Yüz yüze görüşme yapamadığım mülakatlarda yaşadığım en büyük zorluk ise eski travmanın çağrıldığı bir mülakatta gerçekleşti. Çocukken halı dokumaya başlamış bir

⁶ Görüşmecilerin kimlik bilgilerini korumak adına bu mülakatta yardımcı olan kişinin adını kendisinin de onayıyla yazmıyorum.

dokumacı çocukluğunun elinden alındığını aktardığında yüz yüze mülakatta akışa müdahale etmenin çok daha kolay olduğunu deneyimledim:

Vallahi hiç hoş hatırlamıyorum. Çocuk olduğunuz için. Şimdi baktığınız zaman on iki on üç yaşındaki çocuklar sokakta oynuyor. Ama biz sabah kalktığımızda erkenden onun başına oturup gece on birlere, on ikilere kadar kalkmadığımızı biliyorum. Bir yemek yemek için, ihtiyaç için. Çocuk on iki yaşından veya on üç yaşından on altı, on yedi yaşına kadar onun başında geçiriyor zamanını. (...) Abimin hanımı da çok dokudu. Arada bir aklımıza geliyor, hiç iyi hatırlamıyoruz” (Y.D., 2020).

Yüz yüze görüşmelerde de olacağı gibi isterse mülakatı sonlandırabileceğimizi veya ara verebileceğimizi söylesem de telefon görüşmesinde duyguların aktarılması çok daha zordu. Yüz yüze sahalarda benzer bir durum örneği Gaziantep sahasında olduğunda, tercümanla olan mülakatlarda da bu aktarım gayet zor olmaktaydı. Her iki durumda, biri dil bariyerinden diğeri fiziksel uzaklıktan, dolayı yaşanan zorluk benzer olsa da aynı mekânda travma çağırma durumlarında bir arada olmanın daha kolay olduğu görüşündeyim.

Bir yandan da paylaşım anlamında teknolojik bir aracının bulunması dahi aktarımları tamamen engelleyecek nitelikte değil ve paylaşımlar kıymetli de bulunabiliyor. Özellikle ev eksenli emekçilerin örneklediği gibi görmezden gelinen emek süreçlerinde bu deneyimi seslendirmek, tanıtmak, anlamak isteği emek sahibi tarafından güçlendirici bulunan bir tavır. Mülakat yapılan dokumacılardan Z.E. bir anlamda dijital mekânı kırarak pandemi bittikten sonra beni halı dokuduğu atölyeye davet etti çünkü emek sürecini, dokuduklarını göstermek istiyordu (Z.E. 2020). Başka görüşmeciler dokumaya dair bilgimi artırmak için bana eskiden dokudukları halılardan örnekler gönderdiler.

Bu paylaşım noktasına bir kez daha hem aynı mekânda bulunmamanın etkisi hem de görüşmecilerin sorumluluğunu alma ve hiyerarşileri aza indirme süreçleri üzerinden bakarsak toplumsal olarak aşına olduğumuz mekânsallığı, bu zemin üzerinden sesle ve dijital görüntülerle oluşan mekânın ve bilgisine danışılanların mekân ve içindeki emek süreçlerine dair anlatılarının yine de bir mekân deneyimi oluşturduğunu görürüz. Buradaki zorluk, aynı mekânda bulunmamanın, beraber görülmemenin ve danışılanların zaman konusunda daha belirleyici olabilmesinin ve mülakatı sonlandırmanın daha kolay olmasının bazı durumlardaki özel yararı görülse de travma çağrıldığı anlarda yan yana olamamak örneğinde görüldüğü gibi görüşülen kişilerin sorumluluğu alma ve buna uygun hareket seçebilme alanını daraltmaktadır. Bir yandan da pandemi şartlarında yüz yüze görüşme yapmamak, pandeminin yaygınlığı veya bölgesel yoğunluğu üzerinden, görüşülen kişilerin sağlık sorumluluğunu alma niteliği de edinmektedir. Bu süreçte belki de en rahatlatıcı hareketlerden biri, görüşülen kişilerin başta ismini almamak ama görüşen kişinin kimliğinin açık olması ve açık ifade edilmesi. Anonimliğin bu şekilde tezat içermesinin hiyerarşilerin kurulmasını engellemekte de bilgisine danışılan kişileri güçlendirdiğini düşünüyorum. Hiyerarşilerin aza indirilmesinde payının daha az olduğuna inandığım fakat hala geçerli bir durum da telefon görüşmelerinde mülakatı yapanın bir sınıfsal ayrıcalığı varsa bunun en azından dış görünüşü üzerinden yansıtılmaması. Halı dokumacılar örneğinde asıl önemli olan ise kendilerine ulaşmanın zorluğunu ama kendi hayatlarını kendi anlatmalarının benim için önemine vurgu yapmam oldu, bu sayede bilen öznel olarak bana aktardıkları bilgiyi onların ağzından aktaracağıma dair güven ilişkisini kurabildim.

Bu anlamda mülakatta güven ortamını sağlamak ve duyguları paylaşmak çerçevesi benim fikrimce pandemi sürecinde tamamen bir yenilik içermiyor. Fakat hiyerarşi sorgulamaları ve görüşmecinin görüşülen kişilerin sorumluluğunu alması konusunda daha dikkatli olunması gereken bir süreç geçiriyoruz, çünkü fiziksel mekânın içinde gelişebilecek krizlerden, travma çağrılmalarından, olası dinleyicilerin varlığına dair bilgiden uzaktaki bir mekânda araştırma yürütüyoruz. Yine de feminist metodolojinin güçlendirici yapısına mesafeler engel değil.

Sonuç

Öz-düşünümsellik, daha önceki kısımlarda da vurgulandığı gibi aslında mekân aracılığıyla mekân içinde kurulan ve dönüştürülen, muhalefet içeren ilişkiler içinde susturulanın sorumluluğunu alarak, araştırmacının kendi duygu ve deneyiminden kaçmadığı bir çerçevede gerçekleştirilir. Araştırma yöntemi feminist metodoloji olsun olmasın pandemi sürecinde sahaya erişimde aksaklık yaşayan araştırmacılar için olası sorunlar düşünüldüğünde öz-düşünümsel yaklaşımın hem araştırmacıyı hem de bilgisine danışılan kişi ve grupları güçlendirici yapısı daha da belirgin hale geliyor. Öncelikle belirtilebilecek bir nokta sınıf ve statü farklarına, farklı hayat deneyimlerine, bakış açılarına rağmen herkesin aynı durumu deneyimlediği nadir anlardan birini paylaşıyor olmamız.

Pandeminin etkilediği araştırma sahaları için bir kısmı, bu makalenin konusuna uygun bir şekilde, araştırmacının kendi deneyimini aktarmasıyla örneklendiği gibi durumlarda eşik tutucuları aşmak, daha görünmez olan kişi ve gruplara erişmek, onlarla güven ortamını hiyerarşi kurmadan paylaşabilmek ve sorumluluklarını almak konularında yepyeni bir koşul ortaya koymasa da temel koruma kaygılarını artırıcı bir nitelik taşıyor. Pek çok araştırmacı bu süreçte yüz yüze görüşmeler yapamayacaklar. Hatta yapmamalarının araştırma sahasında bilgilerine danıştıkları kişilerin sağlıklarının sorumluluğunu almaları anlamına geldiği durumlar da var. Mekânların farklılaşmalarının getirileri ise çeşitli. Yüz yüze aynı ortamı deneyimleyememek ve fiziksel olarak deneyimlenmemiş bir araştırma ortamının bilgisini üretmeye ek olarak dijital yollarla veya telefonla yapılan görüşmelerde danışılan kişiyi bastırmama, kritik durumlarda mülakat seyrini değiştirme veya durdurma, etraftakilerin ve koşulların mülakata etkisini aza indirme gibi pek çok durumda zorluklar ortaya çıkıyor. Öte yandan görüşülenin anonimliğini koruma, danışılan kişilerin zaman açısından kendilerini ayarlamalarının daha kolay olması ve zaten teknolojinin yoğun kullanıldığı ve temel iletişim zeminlerinden biri olduğu bir zamanda yaşamamızın kolaylaştırıcı etkileri de var. Üstelik mekân fiziksel olarak deneyimlenmese de mekânın toplumsal ilişkiler açısından kurucu yapısı mülakat zeminlerini de hazırlayan ve bazen aynı yerde olsalar da mülakatı yapan ile mülakat yapılan kişi arasındaki hiyerarşiyi hayat deneyimi ve statü üzerinden kuran bir yapı. Dolayısıyla mülakatın kendisine içsel bir niteliği var. Teknolojik mekâna dahil olunmasıyla birlikte ise başka bir paylaşım alanı olarak görev yapıyor.

Bu noktalardan hareketle makalede temel olarak üç mesele üzerinden içinde bulunduğumuz pandemi sürecinde öz-düşünümselliğin durumuna sorular yöneltildi. Bunlar araştırmacı-araştırma sahası ilişkisi; araştırmacı ve bilgisine danışılan kişi arasında yüz yüze gerçekleşmeyen mülakatlarda olası hiyerarşilerin aza indirilmesi ve danışılanın sorumluluğunun nasıl alınacağı üzerine. Bu sorulara eşlik eden diğer

sorgulamalar ise derlenen bilginin bir iktidar alanı haline gelmesinin önüne bu ortamda nasıl geçilebileceği üzerine yoğunlaştı.

Öncelikle, karşılaştırmalı olarak aktarılan deneyimlerde görüleceği gibi, süreç fiziksel mekân dışında mekânsal olarak da üretilen gerçeklik alanını ve mülakat sürecini deneyimlemeyi, denetlemeyi zorlaştırırsa da, görüşülene anonimliği konusunda bir güven hissini aktarmakta yardımcı oluyor.⁷ Dışarıda beraber görüntülenmemenin kolaylığını içeriyor. Hatta bazı durumlarda eşik tutucular bertaraf edici bir özelliği de var. Kişilerin kendileri ile yapılan mülakatlarda tür açısından karar mekanizmalarına katılmasının -bu ister yüz yüze görüşme olmasın demekten ister yanımda bir kolaylaştırıcı bulunsun demek olsun- güçlendirici bir yanı da olabilir. Bununla birlikte kritik anlarda orada olmamanın zorlaştırıcılığı benim deneyimlerim arasında.

Tam da bu koşullar içinde belki de en rahat benimsenebilecek yaklaşımlardan biri bence öz-düşünümSELLİK; çünkü daha örtük olanı ortaya çıkaran bir dönemden geçmekteyiz. Daha önceden pek çok araştırma yöntemi içinde araştırmacının kendi deneyimini aktarması zorunlu görülme de, ayrı alanlarda yapılan görüşmeler için artık derlenen bilginin evrenselliği iddiasının veya erkin talep ettiği anlamda doğruluk iddiasını eski rahatlığıyla sürdürmeyeceğini düşünüyorum. Artık yapılan sahanın aktarıldığı kadarıyla nasıl anlaşıldığını, görüşülen kişilerle kurulan ilişkilerin nasıl gerçekleştiğinin, bilgisine danışılanların deneyimlerini nasıl aktardığının araştırmacının saha deneyimiyle beraber incelikte aktarılması gereken bir mesafe içinde ve kritik koşullar altında gerçekleştirilen araştırma sahalarının döneminde bulunuyoruz. Feminist metodolojinin içerdiği sorgulayıcı nitelik burada daha önemli bir hal alıyor. Bilginin tahakküm iddiasının sarsıldığı bu yeni mekânsal uzaklık araştırmacı ile bilgisine danıştığı kişilerin yaşam-dünyalarını bu anlamda daha yakın ve birbirini güçlendirici kılmaya açık.

Kaynakça

- BBC (20 Nisan 2020) Covid-19: Hundreds protest against localised Madrid lockdowns, <https://www.bbc.com/news/world-europe-54227057>, erişim tarihi: 21 Eylül 2020.
- Bourdieu, P. (2014) Sosyolojiye Övgü (E. Koytak. Çev.). Cogito, 76 (Bahar), s. 8-16.
- Bozok, M. (2013) Eleştiren ile eleştirilenler arasında nazik karşılaşmalar: (Pro)feminist bir yaklaşımla Trabzon'da erkeklikleri incelemek". Fe Dergi, (6: 1), s. 78-89.
- Bozok, N. (2014) Hikâyeler anlatırken Özne(l)likler kurmak: Anne, yurt, jilet. Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar (Haziran:23), s. 46-60.
- Casper, M. J., & Moore, L. J. (2011) Missing bodies: The politics of visibility. New York: New York University Press.
- Evrensel (28 Nisan 2020) Adana'da Suriyeli bir genç polis tarafından göğsünden vurularak hayatını kaybetti, <https://www.evrensel.net/haber/403289/adanada-suriyeli-bir-genc-polis-tarafindan-gogsunden-vurularak-hayatini-kaybetti>, Erişim tarihi: 20 Eylül 2020.
- Foucault, M. (1977). Discipline and punishment. London: Tavistock.

⁷ Burada bahsedildiğinin aksine ses kaydı ve görüşmelerin sonradan hukuki yollarla erişilebilir boyutta olması araştırma içeriği otoriteler tarafından sorgulanabilme potansiyeli olan araştırmalar için bir avantaj değil; buradaki vurgum günlük hayat aktarımlarındaki anonimlik üzerine.

- Haraway, D. (1991) *Simians, cyborgs and women: The reinvention of nature*, New York: Routledge,
- Harding, S. (1987). *Feminism and methodology: Social science issues*. Bloomington: Indiana University Press.
- Harding, S. (1995). Feminist yöntem diye bir şey var mı? Çakır, S., & Akgökçe, N. (ed.), *Kadın araştırmalarında yöntem: farklı feminizmler açısından içinde*. İstanbul: Sel.
- Harding, S. (2020). Bakış açısı epistemolojisini yeniden düşünmek: "Güçlü nesnellik nedir?". Erdoğan, E. & Gündoğdu, N. (ed.), *Türkiye'de Feminist Yöntem içinde* (ss.52-92). İstanbul: Metis.
- Kümbetoğlu, B. (2017) *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*. İstanbul: Bağlam
- Lefebvre, H., (1991). *The production of space*. Oxford, OX, UK; Cambridge, Mass., USA: Blackwell.
- Parla, J. (2004) Kadın eleştirisi neyi gerçekleştirdi?, Irzık, S. & Parla, J. (ed.), *Kadınlar Dile Düşünce içinde* (s.15-35). İstanbul: İletişim.
- Smith, S. J. (1988). *Constructing local knowledge: The analysis of self in every day life*. Eyles, J. & Smith, D. (ed.), *Qualitative Methods in Geography içinde* (s.17-38). Cambridge: Polity Press.
- Soja, E. (January 01, 1980). *The Socio-Spatial Dialectic*. *Annals of the Association of American Geographers*, 70, 2, 207-225
- Spivak, G. C. (1993) *Can the subaltern speak?* L. Chrisman & P. Williams (ed.) *Colonial discourse and post-colonial theory: A reader içinde* (s.66-111). Harlow : Longman.
- Stanley, L. Wise, S. (1995). *Feminist araştırma sürecinde metot, metodoloji ve epistemoloji*. Çakır, S., & Akgökçe, N. (ed.), *Kadın araştırmalarında yöntem: farklı feminizmler açısından içinde*. İstanbul: Sel.
- Walby, S. (1992) *Theorizing Patriarchy*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Zureik, Elia & Karen Hindle (2004) *Governance, Security and Technology: the Case of Biometrics*, *Studies in Political Economy*, 73:1, 113-137.
- Wacquant, L.(2002). *Slavery to Mass Incarceration*. *New Left review*, 13, 41-60.

Alıntılanan Mülakatlar:

2019-2020 İpek Hereke halısı üretiminde emeğin ve ürünün dönüşümü araştırması:

Y.D., eski dokumacı, mülakat, 05.09.2020, İstanbul

D.İ., dokumacı, dokuma öğretmeni, mülakat, 10.09.2020, İstanbul

Z.E., dokumacı, mülakat, 05.09.2020

2017 Gaziantep geçici koruma altındaki Suriyelilerin kent ile etkileşimi araştırması:

E.K., STK yetkilisi, mülakat, 26.09.2017, Gaziantep

T.K., STK yetkilisi, mülakat, 06.10.2017, Gaziantep

Y.V., Kafe sahibi, mülakat, 16.10.2017, Gaziantep